

JERZY KALISZUK* – WARSZAWA

REKOPISY ŚREDNIOWIECZNE KOLEGIATY WIŚLICKIEJ W ŚWIETLE INWENTARZY¹

Jak wiadomo, na przestrzeni dziejów, księgozbiory bibliotek polskich w znacznej części uległy rozproszeniu i zniszczeniu. Tym cenniejsze wydają się badania zachowanych inwentarzy i spisów książek znajdujących się w bibliotekach. Postulaty zebrania spisów księgozbiorów średniowiecznych z terenów obecnej Polski zgłaszane były już przeszło 20 lat temu². Odpowiednie badania przeprowadzono już dawno dla terenów krajów sąsiednich: Korony Czeskiej, Niemiec jak również i Austrii³. Średniowieczne inwentarze bibliotek polskich w znakomitej większości wciąż jednak czekają na opracowanie⁴. Nie jest znana dokładna liczba za-

* Jerzy Kaliszuk – dr historii, adiunkt w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego, kustosz w Zakładzie Rękopisów Biblioteki Narodowej.

¹ Księgozbiór kolegiaty wiślickiej został opracowany niedawno przez Piotra Kardysia (*Biblioteka przykolegiacka w Wiślicy (XV-XVIII w.)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 82 (2004) s. 85-102). Autor przebadł inwentarze biblioteki z XV, końca XVI i XVIII w. Brak jednak niezbędnego, moim zdaniem, w takim kwestionariuszu badawczym ostatniego etapu - przesłedzenia historii poszczególnych rękopisów oraz ustalenia liczby zachowanych kodeksów. Niniejszy artykuł jest próbą dopełnienia ustaleń Piotra Kardysia, oraz rewizji niektórych wyników badań.

² E. Potkowski, [głos w dyskusji] *W sprawie edycji źródeł do historii książki polskiej*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi. Badania Źródłowe” (Warszawa 1985), s. 35-43, szczeg. s. 36-38. O inwentarzach bibliotecznych jako źródle historycznym por. A. Derolez, *Les catalogues de bibliothèques*, Brepols 1979 (*Typologie des sources du moyen âge occidental*, 31). Obecnie prowadzone są badania nad inwentarzami średniowiecznych bibliotek z Królestwa Polskiego, Litwy, Prus, Pomorza Zachodniego i Śląska; efektem badań będzie odrębna publikacja.

³ I. Hlaváček, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, Praha 1966 (*Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica – Monographia XI*, 1965); *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz*, t. 1, 2, III cz. 1-3, München 1917-1962; *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*, Wien-Graz-Köln 1915-1961.

⁴ Wzmianki o inwentarzach bibliotecznych z obecnych terenów Polski, bez wyróżnienia spisów średniowiecznych, zebrała i opublikowała w formie spisu bibliograficznego Urszula Paszkiewicz: *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 r.*, cz. I-II, Warszawa 1990. Por. również U. Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschod-*

chowanych inwentarzy książkowych. Nie przebadano jeszcze wszystkich źródeł rękopiśmiennych (księgi kościelne i miejskie, np. *libri testamentorum*, czy choćby *acta officialia*). Badania w tym kierunku mogą przyczynić się do ustalenia księgozbiorów kościelnych, jak również i świeckich. Co więcej, należy stwierdzić, że wydane dotychczas inwentarze, w większości ogłoszone drukiem w XIX i w początkach XX w., rzadko były omawiane szczegółowo, z podaniem liczby zachowanych woluminów⁵.

Na tym tle nie dziwi fakt, że praktycznie niezbadane pozostają biblioteki kolegiackie. Pomimo wzrostu zainteresowania kolegiatami jako organizacjami kościelnymi odgrywającymi istotną rolę w społeczeństwie średniowiecznej Polski, należy zauważyć, że przeprowadzane badania mają głównie charakter prozopograficzny (ograniczony zresztą do opisu prałatur, z pominięciem wikariuszy - niezbędnego elementu funkcjonowania kolegiaty w środowisku lokalnym). Wyjątkowe są badania kultury piśmiennej kręgu kolegiackiego (prace Edwarda Potkowskiego i Jana Rysia). Należy postawić oczywiste pytanie: jaki charakter miały właściwie księgozbiory kolegiackie i do czego miały służyć. Odpowiedź wydaje się oczywista: książki z tego kręgu nie były niczym wyjątkowym i przeznaczone były do sprawowania liturgii, głoszenia Słowa Bożego i nauczania szkolnego. Istotna jest również kwestia sposobu zdobywania książek do księgozbioru oraz jaki udział w tym miało środowisko lokalne (kler kolegiacki, osoby świeckie).

Jakiś czas temu sporządzałem opis piętnastowiecznego rękopisu przechowywanego w Bibliotece Narodowej (sygn. III 8050). Jest to rękopis formatu 29x22 cm, liczący 142 karty. Zawiera on: słownik, określany jako *Lucianus* autorstwa augustianina Henryka z Ratyzbony (*Vocabularium dictum Lucianus*)⁶, księgi proroków mniejszych z glosą interlinearną i marginalną Anzelma z Laon i Ps. Walafrida Strabona oraz przypowieści Salomona z glosą. Rękopis, składający się z dwóch części, można datować na podstawie znaków wodnych odpowiednio: cz. 1 (*Lucianus*) – na lata 1408-1430, cz. 2 (Pismo Św. z glosą interlinearną i marginalną)

nich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510-1939), Warszawa 1995-1998. Z nielicznych prac szczegółowych o średniowiecznych inwentarzach bibliotecznych wymienić należy artykuły dotyczące bibliotek śląskich: A. Świerk, *Fragmenty piętnastowiecznego katalogu biblioteki wrocławskich dominikanów*, „Sobótka” 21 (1966) nr 4, s. 540-556. W. Mrozowicz, *O katalogach franciszkanów zgorzeleckich w średniowieczu*, „Roczniki Biblioteczne” 45 (2001) s. 167-197.

⁵ Na przykład inwentarze katedry krakowskiej, kościoła parafialnego w Beszowej czy wreszcie kościoła kolegiackiego w Wiślicy. Szczegółowo były analizowane dwa najstarsze spisy książek katedry krakowskiej - by przypomnieć tylko prace Z. Kozłowskiej-Budkowej, M. Plezi i innych badaczy. Księgozbiory te omawia Maria Hornowska (M. Hornowska, H. Zdzitowiecka-Jasieńska, *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1947). Obecnie trwają prace nad reedycją tej syntezy, która zyskała rangę podręcznika dla osób zajmujących się problematyką bibliotek polskich w średniowieczu (planowany druk: koniec 2007 r.).

⁶ Por. A. Zumkeller, *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken*, Würzburg 1966 (Classiacum, Bd. XX), s. 165-168, nr 344; F. Stegmüller, *Repertorium Biblicum*, nr 3224; Dzieło to znajduje się również w rękopisie Biblioteki Jagiellońskiej, sygn. 228 – por. S. Włodek, G. Zathay, M. Zwiercan, *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, t. 1, Wratislaviae-Varsaviae-Cracoviae 1980, s. 276-280.

– na koniec XIV w. Oprawiony jest w deski, obciążone pierwotnie jasną skórą, obecnie pociemniałą, tłoczoną we wzory geometryczne. Zachowały się po 4 guzy z pierwotnych 5, są również ślady po dwóch klamrach oraz mocowaniu łańcucha. Na przedniej okładce w górnej części został naklejony pasek pergaminowy z niewyraźnym napisem: *Lucianus [...] super epistolas et Malachie prophete*. Jeszcze bardziej interesujący okazał się trop proveniencyjny. Na k. 2r na górnym marginesie ręką XV-wieczną zapisano: *liber domini Jacobi de Wislicia*; z kolei na k. 11r w poprzek tekstu, a wzdłuż marginesu grzbietowego widnieje notka: *Jacobi viceprepositi Wisliciensis*. Książka ta należała więc do Jakuba z Wiślicy, wiceprepozyta kolegiaty wiślickiej. Wzmianka o Wiślicy automatycznie skierowała uwagę na wydany inwentarz wiślicki pochodzący z 1480 r.; rzeczywiście, jako 24 został wymieniony kodeks: *Item Lucianus et textus Iohannis super epistolas ac Malachie prophete cum gloza et in toto ad magnum modum cum fibulis in alba cute*. Bez wątplenia chodzi więc o ten właśnie rękopis.

Kodeks został zakupiony w 1947 r. od Ludwika Hieronima Morstina. Jest to kolejna ważna wskazówka. Należało zbadać inne rękopisy należące pierwotnie do Biblioteki Morstinów w Krakowie. Właściwym twórcą tej kolekcji był Felicjan Ludwik Morstin (1782-1865), uczeń Tadeusza Czackiego. Odziedziczoną bibliotekę wzbogacił przez zakupy w kraju i zagranicą, w tym między innymi o duplikaty z biblioteki puławskiej Czartoryskich i książki z Tyńca. W 1848 r. bibliotekę przeniesiono do pałacu przy ul. Stolarskiej 7 (kamienica Morsztynów – obecnie konsulat niemiecki). Po pożarze w 1850 r. ocalałą część księgozbioru odziedziczył syn Władysław, następnie wnuczka Helena, która zapisała zbiory bratankowi, późniejszemu dramatopisarzowi, Ludwikowi Hieronimowi. On to przeniósł bibliotekę w 1926 r. do majątku Pławowice k. Miechowa, a w latach 1947-1949 sprzedał księgozbiór Bibliotece Narodowej.

Poza wspomnianym wyżej kodeksem, w Bibliotece Narodowej znajdują się trzy inne średniowieczne rękopisy pochodzące z kolekcji Morstinów (sygn. V 8047, III 8048, III 8049)⁷.

Rękopis V 8047 jest pergaminowy, o wymiarach 49,5x34,5 cm, datowany na podstawie pisma na przełom XIII i XIV wieku. Zawiera on Pismo Święte począwszy od Izajasza, księgi proroków mniejszych oraz Nowy Testament. Brak w nim pierwszej składki, oprawa zaś to deski obciążone ciemną skórą, dziś w znacznym stopniu zniszczoną, grzbiet zaś został dodatkowo wzmocniony jasnym kawałkiem skóry. Rękopis nie posiada żadnych not proveniencyjnych.

Kodeks III 8048 jest formatu 31,5x21 cm i liczy 450 kart⁸. Zawiera on dzieło minoryty Maurycego Anglika zatytułowane *Distinctiones Sacrae Scripturae*. Wiele informacji przynosi kolofon zamieszczony na k. 445r.: zleceńdawcą był Mikołaj Spicymir z Krakowa, kantor krakowskiej kapituły katedralnej oraz pleban kościoła Wszystkich Świętych w Krakowie, przepisał zaś rękopis nieznan

⁷ Zwięzły opis tych rękopisów znajduje się w: J. Czubek, *Rękopisy hr. Morstinów w Krakowie*, Kraków 1911, s. 1-2, nr 1-4. O bibliotece Morstinów zob. np. E. Chwalewik, *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. 1, Warszawa-Kraków 1926, s. 253-254.

⁸ Por. Czubek, *Rękopisy*, s. 1, nr 2.

bliżej Jakub z Nieradzy w 1445 r.⁹ Późniejsze losy rękopisu znane są dzięki XVII-wiecznej notce na k. 3r: *Ex Bibliotheca RR. Vicariorum Visliciensium registratus d. 3 Augusti 1678*. Rękopis ten oprawiony został w deski obciążnięte czerwoną skórą. Na przedniej okładce znajdują się ślady po 5 guzach, na tylnej zachowały się tylko 3 metalowe guzy. Zachował się również pasek do zamykania kodeksu, bez klamry, zaś u dołu przedniej okładki metalowe mocowanie łańcucha. Rękopis ten znajdował się już w końcu XVI wieku w księgozbiorze kolegiaty wiślickiej, na co wskazuje, oprócz notki, również wymienienie go w inwentarzu z tego okresu.

Kolejny i ostatni rękopis o sygn. III 8049 pochodzący z biblioteki Morstinów, zawierający niezidentyfikowane dzieło o spowiedzi, nie ma żadnych not wskazujących na przynależność do biblioteki kolegiaty wiślickiej¹⁰.

Oprócz kodeksu III 8049 wszystkie rękopisy z Biblioteki Morstinów posiadają jeszcze jedną cechę, która wskazuje na pochodzenie z jednego księgozbioru. Jest to tytuł głównego dzieła zapisany na górnym grzbiecie książek, zaś w dwóch przypadkach podany został numer porządkowy (sygnatura, w katalogu?) (zob. fot.). Jest to dowód na przynależność trzech rękopisów do jednej biblioteki, z dużym prawdopodobieństwem kolegiaty wiślickiej, przynajmniej od XVII w. O ile jednak kodeks BN III 8048 ewidentnie trafił tam po 1480 r. a przed 1599, to jednak nie wiadomo, kiedy znalazł się tam rękopis zawierający część Pisma Św. (BN V 8047). W inwentarzu kolegiaty z 1480 r. znajdują się dwie pozycje: [19.] *Item vetus testamentum in pergameno ad magnum modum cum minoribus prophetis optime dispositum*. [20.] *Item novum testamentum cum quatuor libris maiorum prophetarum in pergameno ad magnum modum solempniter dispositum et comparatum*. O ile można uznać, że nasz rękopis odpowiada formatem i starannością wykonania, o tyle niezgodny jest opis zawartości. Z kolei w spisie z 1599 r. wymieniona została pergaminowa Biblia w dwóch częściach. Na górnym brzegu rękopisu znajduje się zapiska *Pars 2 Bible prophe[tae] et Euang[elie]*. Wypada

⁹ *Expliciunt distinctiones Mauricii comparate per venerabilem et egregium virum magistrum Nicolaum de Cracovia decretorum doctorem, cantorem ecclesie Cracoviensis et plebanum ad Omnes Sanctos. Incepte et finite per Jacobum de Nyeradza anno Domini M^oCCCC^o XLV feria secunda proxima post festum sancte Lucie*. Por. *Kopiści i kolofony rękopisów średniowiecznych ze zbiorów polskich*, t. 1 Biblioteki Warszawy, pod red. E. Potkowskiego, Warszawa 1993 (Polska Piszcząca w Średniowieczu), nr 18, s. 25. O Mikołaju Spicymirze z Krakowa (zm. 1469) zob. M. Zwiercan, *Spicymir Mikołaj z Krakowa*, PSB, t. XLI, s. 85-86.

¹⁰ J. Czubek, *Rękopisy*, s. 1, nr 3. III 8049 jest to kodeks pergaminowy z XIII w., formatu 32,5x24 cm, liczący 62 karty, bez oprawy. Zamieszczone notki wskazują na losy kodeksu. Nak. I ochronej ręką XV-wieczną zapisano: *Hunc librum reliquit venerabilis pater magister Ysaias, oretis pro eo*. Właścicielem mógł więc być Izajasz Boner (ok. 1400-1471), augustianin-eremita z kościoła św. Katarzyny w Krakowie, jeden z profesorów Akademii Krakowskiej, który zmarł w aurze świętości. – Por. T. Glemma, *Boner Izajasz*, PSB II, s. 296; M. Markowski, *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397-1525*, Kraków 1996, s. 159-160. Z kolei na k. 1r u dołu znajduje się trudno czytelna notka z XVII w. o donacji dla biblioteki katedralnej. Nie ma w rękopisie żadnej informacji o ewentualnej przynależności rękopisu do biblioteki wiślickiej. Z tego też względu należy wyłączyć go z dalszych badań.

więc przyjąć ostrożnie, że może być to pozycja 20. inwentarza z 1480 r., zaś przy spisie ksiąg lub odczycie wydawcy nastąpiła omyłka.

Warto w tym miejscu zadać pytanie, jaką funkcję pełniły te rękopisy w konkretnym środowisku, jaką część księgozbioru stanowiły, co można powiedzieć o samym księgozborze i wreszcie, czy znane są inne rękopisy pochodzące z tego samego środowiska.

Kapituła kolegiacka w Wiślicy powstała zapewne w latach 1166-1173¹¹. W XV w. Jan Długosz w *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* opisał Wiślicę jako drugą pod względem znaczenia, po sandomierskiej kolegiatę w diecezji krakowskiej¹². Sam jednak przyznał, że wobec braku źródeł, tylko na podstawie jedynie bajecznej tradycji (*ex fabulosa antiquitate*) nie można stwierdzić, który biskup krakowski i w jakim okresie podniósł kościół parafialny do rangi kolegiaty¹³.

W XV wieku kolegiata wiślicka posiadała cztery prałatury kanonickie (jak twierdzi Długosz od początków istnienia): prepozyturę, kantorę, scholasterię i kustodię i cztery prebendy kanonickie¹⁴. Bliskość stolicy diecezji, jak również prawo patronatu nad kolegiatą biskupa krakowskiego powodowała, że kanonie obsadzone były przez ludzi związanych z środowiskiem krakowskim, działających na dworze biskupim czy uniwersytecie¹⁵. Pod nieobecność prałatów i kano-

¹¹ O Wiślicy i kapitule por.: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, pod red. B. Chlebowskiego, t. 13, Warszawa 1893, s. 575; J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w pińczowskim, skalbmierskim i wiślickim*, Marjówka 1927 (reprint Kielce 2000), s. 421-461; E. Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu. Studium geograficzno-historyczne*, Warszawa 1965, s. 56-58, 153-154; tenże, *Prepozytura wiślicka do schyłku XVIII w.*, Lublin 1976 (Materiały do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce, t. 2, cz. 2), s. 73-75; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII-XVI wiek*, Kielce 1994, s. 159-163; S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000, s. 85-132.

¹² Joannis Długosz, *Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1, Cracoviae 1863 (Opera omnia, t. 7), s. 403 (dalej LB): *Secundam post Sandomiriensem ecclesiam inter collegiatus ecclesias, Sanctae Mariae Wisliciensis ecclesia merito obtinet in dioecesi Cracoviensi locationem, sive secundum locum.*

¹³ LB, s. 403: *Quo autem tempore, aut per quem Cracoviensem pontificem, aut sub quo Poloniae rege et principe praefata Wisliciensis ecclesia in collegiatam ex parochiali redacta sit, non satis scrutinium mihi super hoc frequentius habenti, annalibus perditis, succurrebat.*

¹⁴ LB, s. 404-432; B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 3, s. 89.

¹⁵ Wymienić można licznie reprezentowany w kolegiacie wiślickiej krąg rodzinny biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego – stryj Zbigniew Oleśnicki był prepozytem wiślickim (od 1399 r.) i kanonikiem krakowskim (od 1416 r.); brat stryjeczny Zbigniewa Oleśnickiego Młodszy Dzierśław Krzyżanowski przejął prepozyturę wiślicką (od 1429) i dzierżył ją do śmierci (1466/1467). Oprócz nich krewnymi Oleśnickiego byli Jakub z Sienna (późniejszy abp gnieźnieński zm. 1480), jego brat Mikołaj z Sienna (kanonik krakowski od 1443, scholastyk wiślicki od 1448). Por. M. Koczerska, *Rola związków rodzinnych i rodowych w działalności publicznej Zbigniewa Oleśnickiego*, w: *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, Toruń 1996, s. 67-92. Jan Długosz otrzymał w 1442 r. kustodię wiślicką, a po dwóch latach przeszedł na kantorę, którą zajmował aż do śmierci – por. biogram autorstwa F. Papée, PSB V, s. 176-180; M. Koczerska, *Długosz jako sekretarz Zbigniewa Oleśnickiego*, w: *Jan Długosz. W pięćsetną rocznicę śmierci. Materiały z sesji (Sandomierz, 24-25 maja 1980 r.)*, red. F. Kiryk,

ników służbę Bożą i duszpasterstwo sprawowało ósmioosobowe kolegium wikariuszy wieczystych. Istnienie instytucji wikariatu wieczystego potwierdzone jest od 1325 r., kiedy w dokumencie wystąpił Sulek wikariusz prepozyta Franciszka z Krakowa¹⁶, jakkolwiek wikariusze pojawili się prawdopodobnie w XIII wieku. Do 1460 r. wikariusze nie mieli wspólnej siedziby. W tym roku kustosz wiślicki Jan Długosz polecił zbudować dla nich dom, gdzie również mieściła się biblioteka¹⁷.

Przy kolegiacie istniała szkoła, ale nie jest znana data jej powstania. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1438, kiedy wymieniony został Adam, *rector scholarum de Wislicza*¹⁸. Należy uznać, że powstała ona pod koniec XII lub w XIII wieku, wraz z prałaturą scholasterii (wzmiankowana w 1266 r.¹⁹). Głównym zadaniem scholastyka było nadzór nad szkołą. Jego obowiązki w XV wieku pełnił wikariusz scholastyka, a od lat czterdziestych XV w., po fundacji scholastyka Piotra z Walkowa (zm. po 1445) – osobny wikariusz. Szkoła kolegiacka mieściła się w czasach Długosza nieopodal kolegiaty²⁰. Jak można sądzić była to prawdopodobnie szkoła wyższego rzędu, której zadaniem było kształcenie księży. O jej poziomie świadczyć może liczba studentów Akademii Krakowskiej pochodzących z Wiślicy. W *Album studiosorum* odnalazłem za lata 1400-1500 – 32 studentów z tego miasta. W szkole wiślickiej z pewnością wykorzystywano rękopisy znajdujące się w bibliotece kolegiaty, jak również przepisywano konkretne teksty.

Wyposażenie kościoła kolegiackiego w XV wieku znamy z trzech inwentarzy, opublikowanych przez Wojciecha Kętrzyńskiego w piątym tomie *Monumenta Poloniae Historica* (Lwów 1888)²¹. Wydawca we wstępie do tej edycji podał jako

Olsztyn 1983, s. 53-63. Podobnie zresztą stanowiska były obsadzone w kolegiacie sandomierskiej, kieleckiej i skalbmierskiej – por. np. Z. Górczak, *Podstawy gospodarcze działalności Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krakowskiego*, Kraków 1999 (Biblioteka Krakowska, nr 138). Podkreślić jednak należy, że w kolegiacie wiślickiej w większym stopniu niż w innych kapitułach reprezentowani byli mieszczanie (przynajmniej na prebendach kanonickich), którzy mieli ograniczone możliwości wejścia do kapituł katedralnych – L. Poniewozik, *Mieszczanie w średniowiecznych kapitułach kolegiackich*, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 175-186; por. również A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995, s. 91-92. Leszek Poniewozik podkreśla, że częste były przypadki łamania przez prałatów i kanoników wiślickich obowiązku rezydencji w Wiślicy – zob. L. Poniewozik, *Prałaci i kanonicy wiśliccy w okresie średniowiecza*, Lublin 2004, s. 57-60.

¹⁶ *Monumenta Poloniae Vaticana* I, s. 246, 296; S. Kumor, *Dzieje diecezji*, s. 118.

¹⁷ Fundacja Długosza – *Architektura gotycka w Polsce*, Kumor, *Dzieje diecezji*

¹⁸ Off. Crac. 5, k. 258, za: F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski*, s. 162.

¹⁹ 14 V 1266 wystąpił Mikołaj scholastyk wiślicki – *Kodeks Mog.* nr 28, s. 22; Poniewozik, *Prałaci i kanonicy wiśliccy*, s. 181, nr 75.

²⁰ LB, s. 433 – opisując prebendę św. Mikołaja, Długosz stwierdził, że miała ona: *speciale oratorium ligneum, contra chorum ecclesiae collegiatae et prope scolam situm, sed iam in stratam publicam conversum*. Dodać należy, że w nocy 25 czerwca 1517 r. dokonano rabunku sprzętów i książek ze szkoły.

²¹ MPH, t. V, s. 936-948. O inwentarzach tych pisali: M. Hornowska, H. Zdzitowiecka-Jasieńska, *Zbiory rękopiśmienne*, s. 299-303; E. Potkowski, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski*

swoje źródło kodeks pochodzący z Biblioteki hr. Przeddzieckich w Warszawie, z którego miał sposobność korzystać w Krakowie, u ks. Ignacego Polkowskiego. Był to rękopis papierowy, formatu *quarto*, pisany wieloma rękami w przeciągu trzech stuleci (XV-XVII), zawierający różne dzieła dotyczące działalności kolegiaty wiślickiej (m.in. *Statuta* z 1442 i 1443, *Proventus pro praepositura hospitalis Visliciensis* z 1507 r.). Niestety, nie udało się tego rękopisu odnaleźć w zbiorach polskich. Prawdopodobne jest więc, że mógł zaginąć w pożodze wojennej lub spłonął wraz z całym księgozbiorem Biblioteki Ordynacji Przeddzieckich²². Tym samym zmuszeni jesteśmy opierać się tylko na edycji Kętrzyńskiego.

Pierwszy inwentarz sporządzony został w 1480 r. przez Jana Gosławskiego, kanonika krakowskiego i kustosza wiślickiego²³. Część pierwsza inwentarza obejmuje spis paramentów kościelnych, część druga poświęcona została opisowi książek znajdujących się w bibliotece (*in libraria*). Część ta obejmuje 35 kodeksów²⁴. Opis poszczególnych rękopisów oparty został na następujących cechach wyróżniających: tytuł głównych dzieł zamieszczonych w rękopisie, format książki oraz zwięzła charakterystyka oprawy (kolor okładki, klamry). Zauważyć należy, że sam układ inwentarza, pomimo ujednoczenia opisu samych rękopisów, jest przypadkowy, niezależny od charakteru dzieł czy cech zewnętrznych. Księgozbiór ten, jak podkreślały Maria Hornowska i Halina Zdzitowiecka-Jasińska miał charakter „przeważnie teologiczny z wybitną przewagą kaznodziejstwa”²⁵. Znajdowały się więc w bibliotece trzy egzemplarze Biblii: papierowa, pergaminowa oraz określona jako *compendiosa*, jak i dwa pergaminowe rękopisy, z których jeden zawierał Stary Testament z księgami proroków mniejszych, drugi zaś Nowy Testament i cztery księgi proroków większych. Ponadto wymienione zostały komentarze do Pisma Świętego: wykład psalmów autorstwa franciszkanina Mikołaja z Liry (zm. w 1349 r.)²⁶, anonimowy komentarz do Pieśni nad Pieśniami przypisany w inwentarzu wiślickim Pawłowi Orozjuszowi i kodeks zawierający dzieło *Lucianus* wraz tekstami biblijnymi z glosami. Dzieła teologiczne są reprezentowane licznie – są to pisma Ojców i Doktorów Kościoła – Augustyna, Izydora z Sewilli, Anzelma

średniowiecznej, Warszawa 1984, s. 207-208. Inwentarze te omawia również Piotr Kardyś, jednak ze względu na różną interpretację zdecydowałem się przedstawić je ponownie.

²² Por. *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, oprac. B. Bieńkowska, W. Kowalski, H. Łaskarzewska, Warszawa 1994, cz. 2, tabl. I, s. 316; Por. też Z. Wdowiszewski, *Straty archiwalne Biblioteki Przeddzieckich w Warszawie*, w: *Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 3. *Biblioteki*, Warszawa 1955, s. 375-395. O przedwojennym księgozbiórze biblioteki Przeddzieckich por. E. Chwalewik, *Zbiory polskie*, t. 2, Warszawa-Kraków 1927, s. 301-302.

²³ MPH, t. V, s. 937-941.

²⁴ Trochę niezrozumiałe wydaje się twierdzenie P. Kardysia, że Jan Gosławski „wykazał 34 pozycje, przy czym na niektóre z nich składało się po kilka tomów, co pozwala przyjąć, że było to około 90 do 100 ksiąg” (s. 86). Gosławski wymienia konkretne księgi, które widział naocznie – czyli 35 rękopisów (w tym 2 Biblie pod jedną pozycją, wyraźnie jednak rozróżnione) – zob. niżej lista rękopisów.

²⁵ Hornowska, Zdzitowiecka-Jasińska, *Zbiory rękopiśmienne*, s. 300; por. również Potkowski, *Książka rękopiśmienna*, s. 208.

²⁶ *Lexikon des Mittelalters*, t. 6, kol. 1185.

i Tomasza z Akwinu oraz traktaty dominikanów: Wilhelma Peraldi z poł. XIII w.²⁷ i Henryka Suso (1296-1366). Z tematyką kaznodziejską wiązać można rękopisy zawierające anonimowe *sermones dominicales*, *liber sermonum de sanctis*, *sermones super ewangelia dominicalia*, *sermones dominicales et de sanctis [...] in uno volumine*, *postilla de sanctis*, dwie postylle austriackiego augustianina Konrada Waldhausena (ok. 1320-1369)²⁸, postyllę prawdopodobnie Macieja z Legnicy, określoną jako *postilla epistolarum Henrici de Legnicz*. Pisma polemiczne to *thalmuth contra Iudeos*, być może Piotra de Penna, *pharetra contra Iudeos* dominikanina Teobalda z Saksonii (poł. XIII w.), dzieło o błędach heretyków ubogich z Lyonu, katarów i patarenów (*errores hereticorum pauperum de Lugduno et kathariorum et Paterinorum*) autorstwa dominikanina Raynera Sacconiego (zm. 1262 r.), nawróconego katarza²⁹ oraz „cztery artykuły” antyhusyckie z czasów soboru bazylejskiego. Z dzieł o charakterze prawniczym, szeroko pojętym, należy wymienić *repertorium iuris*, *processus iuris* oraz *summa de sacramentis alias excerpta decretalium*. Ponadto w księgozbiornie znajdowały się aż trzy rękopisy ze statutami prowincjonalnymi. Z rękopisów szkolnych znaleźć można *Excerpta Catholiconis*, czyli wyjątki z dzieła *Catholicon seu summa prosodiae* autorstwa dominikanina Jana Balbo z Genui (zm. 1298 r.)³⁰.

Przy charakteryzowaniu spisu przede wszystkim dostrzec należy, co uczynił już Piotr Kardys, różnorodność księgozbiornie, z naciskiem na charakter kaznodziejski oraz pewną „przypadkowość”. Obok traktatów występujących w księgozbiornach polskich, wart odnotowania jest pojawienie się rzadkiej w zbiorach polskich kopii dzieła Orozjusza, być może *Historia adversus paganos* (nie ma poświęcenia, aby Orozjusz pisał komentarz do *Pieśni nad Pieśniami*). Występowanie aż trzech kopii statutów prowincjonalnych świadczy o tym, że są to zapewne dary – kopia statutów, w świetle zarządzeń synodalnych, znajdować się miała przecież w każdej parafii i rękopisy mogły dostać się do biblioteki wiślickiej choćby drogą legatu testamentowego.

Drugi inwentarz sporządzony został 26 listopada 1483 r.³¹ Wtedy to, na polecenie biskupa krakowskiego Jana Rzeszowskiego, prepozyt wiślicki Jakub Dominikowski, kustosz Jan Gosławski, i wysłannik biskupa – doktor dekretów Jan Starzechowski, dokonali spisu rzeczy znajdujących się zakrystii – skarbcu (*in sacristia seu thezauro*) kolegiaty. Na początku zostały wymienione księgi służące do odprawiania służby bożej, a następnie szaty i sprzęty liturgiczne. Wymienione książki, przeznaczone do użytku w kościele (*qui pertinent ad usum ecclesie*), to księgi liturgiczne (mszały, pasjonał, psalterze, brewiarze, antyfonarze, graduały, legendarium) oraz potrzebne do organizacji sprawowania liturgii (rubryki, kalen-

²⁷ Por. T. Kaeppli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, t. 2, Romae 1975, s. 133-152.

²⁸ Por. S. Bylina, *Wpływy Konrada Waldhausena na ziemiach polskich w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966.

²⁹ *Summa de catharis et pauperibus de Lugduno*, dzieło spisane ok. 1250 r. – por. Kaeppli, *Scriptores*, t. 3, Romae 1980, s. 293-294.

³⁰ *Lexikon des Mittelalters*, t. 5, kol. 556. Por. też Kaeppli, *Scriptores*, t. 2, s. 379-383.

³¹ MPH V, s. 941-944.

darz). Wymienione w tym spisie *pectorale unum pargameneum* mogło być modlitewnikiem, brewiarzem, czy wreszcie *processionale*, jakkolwiek interpretacja ta wymaga dalszych badań³². W sumie w inwentarzu tym wymieniono 38 woluminów w 11 kategoriach.

Trzeci i ostatni piętnastowieczny inwentarz sporządzony został przez kustosza Jana Gosławskiego oraz doktora dekretów Jana Starzechowskiego, wymienionego z tytułem scholastyka kolegiaty w 1486 r.³³ Spis ten uzupełniać miał w zamierzeniu poprzednie inwentarze o sprzęty nowe, które stały się własnością kolegiaty (przechowywane w skarbcu i domu wikariuszy) w przeciągu trzech lat. Znalazły się tam również zapiski późniejsze z XVI i XVII w. Niestety, nie zostały wymienione żadne książki. Dodatkowo zamieszczono spis dokumentów związanych z kolegiatą wiślicką. Dokumenty te, razem z pieczęcią kapituły, znajdowały się w skrzyniach (*cista* i *ladula*)³⁴.

Istotne dla dalszych badań nad księgozbiorem są więc dwa pierwsze inwentarze, które odzwierciedlają stan posiadania kolegiaty w l. 1480-83. Wymienione pozycje inwentarza zawierają tylko tytuły głównych lub pierwszych dzieł znajdujących się w kodeksach. Nie wiadomo więc nic o wcześniejszych losach książek, miejscu powstania, poprzednich właścicielach. Kolejnym etapem badań jest więc stwierdzenie, czy mamy inne, późniejsze wzmianki o wymienionych rękopisach (np. inwentarze), oraz które rękopisy z księgozbioru wiślickiego zachowały się do naszych czasów. Tylko takie postępowanie badawcze może pozwolić na ustalenie proveniencji książek oraz ich przeznaczenia.

Kolejne spisy ksiąg kolegiaty wiślickiej pochodzą z końca XVI wieku³⁵.

Około 1819 r., kiedy dokonano kasaty kolegiaty wiślickiej, biblioteka prawdopodobnie uległa rozproszeniu i zniszczeniu. Część została zagarnięta przez róż-

³² W źródłach polskich nie spotkałem takiego określenia książki.

³³ MPH V, s. 944-948.

³⁴ C. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. 5, Paris 1938, s. 10: *Ladula – species vasis, 1360: antiquissimam ladulam repertam in quadam cista sive archa*; Niem. *Lade – arca, capsula*.

³⁵ Opisał je Piotr Kardyś, dz. cyt. Warto tylko dodać, że w kopiarzu kolegiaty wiślickiej Alberta Chotelskiego z 1599 r., na k. 306v- 337v to spis dokonany w czasie wizytacji kolegiaty przez kard. Jerzego Radziwiłła w sierpniu 1598 r. Katalog ksiąg znajduje się na k. 333r-337r. i obejmuje 63 książki *in folio*, 21 *in quarto*, 12 *in octavo*. Oprócz tego wyróżniono następujące działy: księgi pergaminowe *in folio*, księgi papierowe kościelne oraz *Missalia Romana*. W dziale ksiąg pergaminowych (k. 336r-336v) wymieniono 7 wielkich mszałów, 4 graduaty, 4 antyfonarze, 4 psalterze, *liber horarum canonicarum*, *Lombardika*, trzy brewiarze i intonarz. Poniżej spisu zamieszczono notkę, że poza tym jest 9, nieokreślonych bliżej książek pergaminowych, które zawierają tylko po kilkanaście lub kilkadziesiąt kart. Na k. 176r-179v znajduje się kolejny katalog książek, należących do kolegium wikariuszy (*Catalogus librorum comunitatis vicariorum ecclesiae collegiatae Wisliciensis anno Domini 1599 descriptum*), z uzupełnieniem na k. 333r-337v. Twórca katalogu podzielił księgozbiór według formatu (*in folio*, *in quarto*, *in octavo*) oraz sposobu wykonania – wyróżnione zostały kodeksy rękopiśmienne. W pierwszej kategorii *folio* zapisano 25 książek; drugiej *quarto* – 11, nie wymieniono natomiast żadnych rękopisów formatu *octavo*. W znacznym stopniu spis ten pokrywa się z inwentarzem z 1480 r., jakkolwiek należy uwzględnić pewne straty oraz nieuwzględnione wcześniej (zob. załącznik obejmujący tylko książki rękopiśmienne).

nych zbieraczy i badaczy jak Tadeusz Czacki czy Bogumił Samuel Linde. Z biblioteki poryckiej książki trafiły do Puław, a następnie do Krakowa (Biblioteka Czartoryskich, Biblioteka Morstinów). Pewna część książek znalazła się w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a po upadku Powstania Listopadowego książki trafiły do Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu (1833 r.). Po wojnie 1920 r., na mocy traktatu ryskiego znaczną część księgozbioru rewindykowano. W ten sposób rękopisy wiślickie znalazły się w Bibliotece Narodowej, gdzie w 1944 r. uległy całkowitemu zniszczeniu. Niemniej możliwe jest przynajmniej częściowe odtworzenie stanu posiadania Biblioteki Narodowej w zakresie rękopisów średniowiecznych przed 1939 r. Zachowały się bowiem odręczne notatki Marii Hornowskiej sporządzane w latach dwudziestych i trzydziestych ubiegłego stulecia³⁶. Są one, wobec zniszczenia samych zabytków, bezcennym źródłem informacji o średniowiecznych księgozbiorach klasztornych i parafialnych.

Maria Hornowska wyróżniła grupę 20 rękopisów średniowiecznych, które jej zdaniem, należały do kolegiaty wiślickiej. Ponieważ opisy te nie były dotychczas publikowane, czy w inny sposób udostępnione w literaturze, warto je pokrótce omówić według kolejności sygnatur petersburskich.

1. Kodeks Lat.F.ch. I 52 zawierał *Postilla epistolarum magistri Mathie de Legnitz*. Oprawiony był w deski obciążnięte czerwoną skórą. Widoczne były ślady po guzach. W XV w. należał do Piotra kanonika wiślickiego, później do wikariuszy wiślickich. Przypomnijmy, że w inwentarzu z 1480 r. występuje postylla Henryka z Legnicy w czarnej oprawie, formatu *ad magnum modum* (nr 5). Po opisie Maria Hornowska zanotowała uwagę: *to chyba nie to*, jakkolwiek można przyjąć, że rękopis mógł być przeoprawiony.

2. Rps Lat.F.ch. I 56 zawierał *Wilhelmi cancelarii parisiensis Postilla seu sermones*. Dzieło to przepisał w Wiślicy Mikołaj, syn Piotra, kleryk z Buska w 1400 r. Książka ta należała od momentu powstania do prepozyta wiślickiego Błażeja³⁷. Późniejszym właścicielem był, co istotne dla naszych dalszych rozważań, Jakub z Wiślicy, który zapisał na k. 1 nad tekstem, drobnym czarnym pismem: *liber Jacobi de Wislic*. Dodatkowo wpisał notkę na k. 10 na marginesie w poprzek: *Jacobi vica(rii) praepositi Vislicen*. U dołu k. 1 pismem XVII-wiecznym wpisało: *Ex Bibliotheca RR. Vicari. Vislicens. regts. d. 8 Agi. 1678*. Maria Hornowska zanotowała ponadto, że kodeks zachował się w niezłym stanie, oprawiony był w deski i już obdartą gładką ciemną skórą. Na grzbiecie znajdowała się przyklejona kartka z tekstem: *Wilhelmus Cancellarius*. Stwierdziła, że rękopis ten odpowiada pozycji 7. inwentarza wiślickiego: *Item postilla Parisiensis super ewangelia ad magnum modum in nigra cute sine fibulis*.

3. Rps Lat.F.ch. I 89 zawierał dwa dzieła: *Rationale divinatorum officiorum*

³⁶ *Materiały Marii Hornowskiej*, Rps BN IV 10927 t.1-3. Zapiski urywają się 31 sierpnia 1939 r. Część poświęcona Wiślicy znajduje się w t. 2, k. 181r-204r. Obecnie trwają prace redakcyjne nad wydaniem materiałów, planowanym na koniec 2007 r.

³⁷ M. Hornowska odnotowała: *Na k. 204v nlb napis wyblakły: Iste est liber Blasi praepositi Vislicen. reportatus per Nicolaum Petri de Bussen sub anno Nativit. Domi Millesimo CCCMo et est finitus feria III rogationum in Vislicen. pro quo sit Deus benedictus in secula seculorum.*

i *Gregorius Dialogorum libri IV*. Podobnie jak w poprzednim rękopisie oznaczony był na k. 1 pod tekstem: *Ex Bibliotheca RR. Vicariorum Vislicen. regist. d. 3 Augusti 1648*. Oprawa zachowała się w złym stanie: *goła deska wierzchnia, spodniej już nie ma. Grzbiet pokryty brunatną skórą. na niej bezpośrednio napis atram. Rationale*. Być może odpowiada on nr. 14 inwentarza, jakkolwiek zgodny jest tylko jeden element, czyli pierwsze dzieło: *Item rationale divinorum officiorum et biblia compendiosa ad parvum modum cum fibulis*.

4. Rps Lat.F.ch. I 92 zawierał *Summa vitiorum* przepisana w 1406 r. oraz kazania. Na k. 1 papierowej napis: *Ex Bibliotheca RR. Vicar. Vislicen. 1648*. Oprawa składała się z desek obciążonych brunatną skórą, ale zachowała się w bardzo złym stanie, zjedzona przez korniki, zaś grzbiet został całkiem obdarty ze skóry.

5. Rps Lat.F.ch. I 93 zawierał *Summa vitiorum et virtutum*. Na k. 1 atramentem: *Ex Bib. RR. Vicarii Vislicensium*. Rękopis był oprawiony w deski i gładką brunatną skórę. Zachowały się metalowe guzy i 2 sztyfciki na wierzchu okładki. Na grzbiecie bezpośrednio na skórze znajdował się czarny napis: *Summa vitiorum*. Te dwa rękopisy nie zostały wymienione w inwentarzu z 1480 r.

6. Rps Lat.F.ch. I 122 zawierał *Postilla seu sermones* i został przepisany w 1411 r. U dołu karty 1 pod tekstem był napis: *Ex Bibliotheca RR Vicarior. Uislicien. regesintus [?] d. 3 Augusti 1678*. Kodeks oprawiony był w deski i gładką skórę ze śladami po guzach. Na grzbiecie znajdowała się kartka z napisem atramentem: *Postilla*.

7. Rps Lat.F.ch. I 157 zawierał kilka dzieł: *Ruthenus libri Remigii confessoris*, przepisany w 1420 r., *Soliloquium de arrha animae* Hugona od św. Wiktora, *Lumen animae*, *De suffragiis defunctorum*, kazania, *Tractatus pro honore et defensione fidei catholice et ecclesiae S. Romane, editi per ven. doct. dominum Benedicti abbatem Massilie sub anno etc? XXIX*³⁸, *Errores hereticorum pauperum de Lugduno et Runcheroni? et pateriorum* przepisane w 1429 r. oraz *Passio domini nostri Jesu Christi*. Na k. 1 papierowej znalazła się notka: *Ex Bibliotheca RR. Vicariorum Uislicen. rejestrat d. 3 stycz. 1678*. W rękopisie tym znalazła się kartka Łukasza Gołębiowskiego, który zresztą przeglądał wszystkie rękopisy wiślickie, z interesującą notką: *Xięga ta była własnością Jak. z Wiślicy, prob. w Jemielnie, zapi. test. Eccle. Wislic*. Kodeks oprawiony został w deski obciążone żółtą skórą, zaś na grzbiecie znajdowała się kartka z napisem *Remigius*. Odpowiadałby nr. 30 inwentarza z 1480 r.³⁹

8. Rps Lat.F.ch. I 171 zawierał *Recommendatio Sacrae Scripturae*, i przepisany został w 1424 r. Nie było to jednak jedyne dzieło w tym rękopisie; w drugiej części kodeksu znajdowała się postylla Jana Štekny – *Carcer animae*.⁴⁰ Na k. 1 perg.

³⁸ Dzieło biskupa marsylskiego Benedykta d'Alignan: *Summa Benedicti abbatis Massilie super capitulo Firmiter credimus De summa Trinitate et fide catholica*. – Por. *Excerpta* z tego tekstu w rękopisie BUWr I F 237.

³⁹ *Item Scottus de septem plateis; item sermones dominicales et errores hereticorum pauperum de Lugduno et kathariorum et Paterinorum in uno volumine ad magnum modum alba cute circumdatus*.

⁴⁰ Rękopis ten znany jest w literaturze polskiej również, a może przede wszystkim, dzięki temu, że w nim znajdował się najstarszy przekaz tekstu najstarszej kolędy polskiej *Zdrow bądź, krolu an-*

pismem z 17 w. zapisano notę: *Ex bibliot. RR. Vicar. Vislic.* Oprawa: deski i skóra świnińska żółta. Ślady po guzach. Na grzbiecie kartka pomazana atramentem z tytułem. Na wierzchniej okładce na skórze zatarty napis: *Raymundus est liber.* Być może odpowiada ten rękopis wymienionemu w inwentarzu z 1480 r.: [33.] *Item Raymundus solempnis et sermones de sanctis ad magnum modum in rubea cute et habet fibulas.*

9. Rps Lat.F.ch. I 185 zawierał *Postilla studentium pragensis universitatis* Konrada Waldhausena, *Linea salutis heremitarum*, czyli dzieło Hieronima z Pragi przepisane w 1454 r. Na pierwszej zapisanej karcie (k. 6), u dołu tekstu zamieszczono notę: *Ex Bibliotheca RR. Vicariorum Vislicensis rejestratus d 3 Augusti 1678.* Oprawa: deski i skóra żółta gładka. Ślady po guzach i po klamrach. Na grzbiecie kartka z napisem *Postilla.* Rękopis ten odpowiada nr. 28 inwentarza wiślickiego: *Item postilla Conradi Walteuser super ewangelia dominicalia et liber de angelis in uno volumine ad magnum modum cute alba superducto.*

10. Rps Lat.F.ch. I 243 zawierał *Summa Pysana completa* w dwóch woluminach, przepisana w 1451 r. Na wewnętrznej okładce wierzchniej tomu pierwszego znajdowała się notka o zleceniodawcy przepisania rękopisu. Był nim niejaki Stanisław, syn Erharda z Krakowa, garbarz w Bochni, a zlecił przepisanie w 1450 r. (*Comparatus est liber iste per Stanislaum Erhardi de Crac. carbarium Bochnen. anno Domini 1450*). Książkę tę posiadał później Szymon mieszczanin z Szydłowa, który ofiarował ją być może kolegiacie wiślickiej. W 1606 r. rękopis został wpisany do katalogu ksiąg Stanisława Bydłosza (k. 1). Potem znalazł się w bibliotece wikariuszy wiślickich; na k. 5 pod tekstem znajdowała się notka: *Declarationes Ex Bibliotheca RR. Vicarien. Uislicens. 5 Augusti 1678.* Oprawa: deski i skóra ciemna wiśniowa zniszczona. Na grzbiecie kartka z napisem: *Summarius.* Tom drugi *Summy* znajdował się, jak wskazywała nota na k. 1, w kościele kolegiackim w Skalbmierzu i był on oprawiony w deski i żółtą skórę. Jak stwierdziła Maria Hornowska, pismo tomu drugiego było podobne do występującego w tomie pierwszym, ale mniej porządne. Nie wiadomo więc, czy oba tomy stanowiły całość, czy też zostały połączone w okresie późniejszym (XIX-XX w.). Nie mamy bowiem żadnych informacji, aby tom drugi znajdował się kiedykolwiek w Wiślicy.

11. Rps Lat.F.ch. I 248 zawierał *Evangelia quadragesimalia per modum Postillae* oraz *Planctus Origenis Sermo* i *Descriptio terre sancte.* Główne dzieło zostało przepisane w 1454 r. przez Pawła de Belsko, na zlecenie Andrzeja, plebana w Przełęku?, syna Mikołaja. Na k. 1 papierowej nad tekstem notka: *Ex libris RR. Vicariorum Vislicensis.* U dołu pod tekstem podobnie: *Ex Bibl. sci. RR. Vicariorum Uslicen. rejestratus? 3 Aug. 1648.* Oprawa: deski: wierzchnia odłamana, tylna przełamana. Skóra gładka, matowa popielata.

jelski (na k. 118a), zapisanej w kazaniu na Boże Narodzenie – zob. *Kolędy polskie. Średniowiecze i wiek XVI*, oprac. J. Nowak-Dłużewski, S. Nieznanowski, M. Karplukówna, H. Kowalewicz, Z. Rozanow, t. 1: *Teksty*, Warszawa 1966, s. 3-4; *Średniowieczna pieśń religijna polska*, oprac. M. Korolko, wyd. 2 zmien., Wrocław 1980, s. 90-91 (Biblioteka Narodowa, Seria I, Nr 65); W. Wydra, W. R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, wyd. 3, Wrocław 2004, s. 240-241 (z innego rękopisu).

12. Rps Lat.F.ch. I 387 zawierał komentarz do Psalmów (*Commentarius in psalmos*). Na k. 1 pod tekstem zamieszczono notę: *Ex libris RR. Vicariorum Wislicens. ... 1648*. Nad tekstem zaś znajdowała się notka: *liber domini Johannis*. Maria Hornowska datowała powstanie tego rękopisu, na podstawie pisma i skrótów, na XIV w. Kodeks oprawiony był w deski i brunatną skórą, grzbiet zaś miał obdarty. Być może odpowiada on pozycji 3 inwentarza wiślickiego: *Item liber expositionem Lire super psalterium continens, rubea cute circumdatus*.

13. Rps Lat.F.ch. I 427 zawierał *Leo de nuptiis seu sponsus et sponsa* na 56 kartach. Na k. 1 ręką późniejszą nad tekstem zapisano: *Ex Lib. RR. Vicaris Vislicensis*. Rękopis był oprawiony w deski i skórę barwioną czerwoną, obdartą i podziurawioną przez robaki. Ze spodniej deski zachowała się tylko połowa. Na grzbiecie wyblakłe napisy oraz tytuł czarno.

14. Rps Lat.F.ch. I 430 zawierał kilkanaście dzieł m.in. na początku *De summo bono* św. Izydora, przepisane przez Mikołaja *de Lypno* w 1416 r.; dzieła św. Hieronima, Augustyna, dzieło *Compendium theologiae veritatis* przypisane w rękopisie św. Tomaszowi z Akwinu, a przepisane przez Jana z Warszawy; wykład modlitwy Pańskiej i jakieś kazanie. Oprawa: deski i szara skóra gładka, ślady po guzach. Odpowiada on nr 19 inwentarza ksiąg z 1599 r.

15. Rps Lat.F.ch. I 477 zawierał kazania. Według kartki Gołębiowskiego, jak zapisała Maria Hornowska, były to *super episto. Pauli sermones*. Na k. 1 nad tekstem: *Ex Lib. Bibl. RR. Vicario Vislicensis An. 1794*. Na dolnym marginesie tej karty: *Ex Bibliotheca RR. Vicariorum Vislicien. regestrus d. 3 Augusti 1648*. Oprawa: deski i skóra szara zamszowa, gładka, ślady po guzach. Na grzbiecie znajdowały się dwie kartki z tytułem. Na pierwszej oprócz tytułu: *sub No 89*, na drugiej *B Sermones*. Rękopis ten odpowiada nr 18 inwentarza z 1599 r.

16. Rps Lat.F.ch. I 482 zawierał, podobnie jak poprzedni, różne kazania. Na k. 2 pap. na dolnym marginesie znajdowała się nota: *Ex Bibliotheca RR. Vicarior. Vislicien. rejestratus d. 3 Augusti 1648*. Oprawa: deski i skóra brunatna wyciskana w kółka i ornament linearny oraz figuralny w otoczkach – wierzchniej deski tylko połowa, skóra obdarta. Na karteczce na grzbiecie: *Sermones*.

17. Rps Lat.F.ch. I 484 zawierał *Sermones per curriculum [?] anni*, pisane w XIV lub XV w. Na k. 2 na dolnym marginesie: *Ex Bibliotheca RR. Vicarior. Vislicien. regestr(atus) d. 3 Aug. 1678*. Oprawa: deski i skóra brunatna, wyciskana w ornament linearny i geometryczny. Na grzbiecie dwie kartki, na jednej napis: *Sermones*, na drugiej litera *B*.

18. Rps Lat.Q.ch. I 16 zawierał *De summo bono* Izydora oraz dzieła św. Augustyna przepisane w 1401 r. przez Jakuba z Wiślicy, ucznia szkoły sandomierskiej (k. 140: *Explicit [...] per manus Jacobi filii Nicholay de Wislica student. Sandom. A.D. Mo Co [sic!] primo*. Na k. 1: *Ex libris RR. Vicarior. Wislicens. ... 1645*. Oprawa: deski, pokryte skórą popielatą matową. Na wierzchniej okładce napis gotyckimi literami zatarty. Jak sądziła już Maria Hornowska, to zapewne 12 pozycja inwentarza wiślickiego: *Item Isidorus de summo bono ad parvum modum*.

19. Rps Lat.F.ch. XVII 18 zawierał *De regimine principum* Idziego Rzymianina, przepisane w 1443 r., *De mensuratione crucis* Anzelma, *Excerpta decreta-*

lium (tetralogus fratris Hugonis in libro sententiarum), skopiowane w 1419 r., *Flores Helminandi* [Helinandi] oraz czwarta księga *Sentencji*. Ostatnie dzieło podpisał znany nam już kopista: *Explicit quartus liber sententiarum per manus Jacobi de Wyslicza prepositi in Jemielno 1444 feria tertia infra octavas visitationis Virginis gloriose* (k. 440, ostatnia, majuskułą czarną). Na k. 1 nad tekstem ręką 17 w.: *Ex Bib. RR. Vicaris Vislicensium*; u dołu pod tekstem: *Ex Bibliotheca RR. Vicarior. Uislicens. regrossatu? d. 3 Augusti 1678*. Oprawa: deska spodnia cała i kawałek wierzchniej, skóra ciemnowiśniowa. Na grzbiecie mała karteczka z tytułem. Ślady po dużych guzach. Na przekroju kart tytuł i nr 78. Rękopis ten odpowiada, jak zauważyła Maria Hornowska, ostatniej pozycji inwentarza wiślickiego nr 35⁴¹.

20 Rps Lat.Q.ch. XVII 141 znany jest w literaturze od czasów Augusta Bielowskiego jako kodeks wiślicki⁴². Zawierał on *Gesta Romanorum* i *Elucidarius*, oba dzieła przepisane przez Wojciecha, kleryka z Radoszyc w 1466 r., Kronikę Mierzwy, Rocznik świętokrzyski, dwa dziełka Tomasza z Akwinu oraz XVI-wieczną notkę o czyścicu przepisana z *Państwa Bożego* św. Augustyna. Na k. 148v zapisano notkę: *Anno domini 1350 Anno Domini MCCCL princeps excellentissimus Kazimirus secundus Dei gratia Poloniae Rex Ecclesiam Sanctae Mariae quadrata fabricavit lapide de crinis beneficiis memor clerus Vislicen et populus sui operis anno Domini M CCCC LX quarto aurei inscriptis litteris*. Jest to dokładny odpis napisu umieszczonego nad drzwiami bocznymi kolegiaty wiślickiej od południa. Nad portalem, a pod napisem znajduje się płasko rzeźbiona tablica pamiątkowa budowy kolegiaty z 1464 r. z postacią Kazimierza Wielkiego ofiarowującego kościół Matce Boskiej⁴³. W 1544 r. rękopis należał do Wawrzyńca z Poznania, który ustanowiony został prepozytem kolegiaty wiślickiej. Świadczy o tym notka zamieszczona na k. 158r. W Petersburgu kodeks został przeoprawiony w półskórek z napisem na grzbiecie w j. rosyjskim: *Sbornik*.

Wymienione za Marią Hornowską rękopisy kolegiaty wiślickiej, spalone w 1944 r., nie wyczerpują jednak liczby wszystkich zidentyfikowanych rękopisów proveniencji wiślickiej. Należy więc poszukać ich w innych bibliotekach. Co więcej, może udałoby się odnaleźć inne rękopisy należące do Jakuba z Wiślicy. Zidentyfikowano jeszcze dwa rękopisy należące do niego, przechowywane w bibliotekach krakowskich. W Bibliotece Jagiellońskiej przechowywany jest kodeks (sygn. BJ 188) zawierający *Plenarium* – kazania *de tempore* i perykopy, przepisane być może w środowisku augustiańskim⁴⁴. Na k. 2 znajduje się notka: *Istud volumen est domini Iacobi de Wyslicza, quod donat monasterio sancte Crucis in*

⁴¹ *Item codices de regimine principum; item Anselmus de mensuratione crucis; item liber sententiarum et summa de sacramentis alias excerpta decretalium; item flores Helminandi et quartus sententiarum, unum volumen ad magnum modum, habentes fibulas et cute rubea circumdati.*

⁴² Zob. MPH II, s. 161; J. Korzeniowski, *Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu*, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, t. 11, Kraków 1910, nr 254, s. 193-194.; *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płacheńska, MPH s. 2, t. 12, Kraków 1996, s. 23-26 (opis W. Semkowicza). Notki „wiślickie” wydane zostały w MPH t. 3, s. 126.

⁴³ Por. np. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 13, s. 575.

⁴⁴ Por. *Catalogus BJ*, t. 1, nr 188, s. 189-196 (opis M. Kowalczyk).

Monte Calvo. Na marginesie k. 13 zamieszczona została nota: *Iacobi viceprepositi Wisliciensis*. Autorka opisu tego rękopisu, Maria Kowalczykówna zidentyfikowała tę osobę jako Jakuba syna Mikołaja Perczhincz z Wiślicy, wpisanego w poczet studentów Akademii Krakowskiej w 1411 r.⁴⁵ Stwierdziła również, na podstawie informacji o zapisie ksiąg dla kolegiaty w Wiślicy dokonany przez Jakuba, że rękopis ten mógł należeć przez krótki czas do biblioteki wiślickiej i wymieniony został w inwentarzu z 1480 r. Niestety wobec lakoniczności spisu nie można wyróżnić, która pozycja odpowiadałaby temu kodeksowi. Pod koniec lat 80-tych XV w., jak stwierdziła autorka opisu, rękopis należał do Stanisława z Górki, a po pewnym czasie znalazł się w Bibliotece Uniwersytetu. Niewyjaśniona zostaje jednak notka o darowiźnie rękopisu dokonanej przez Jakuba z Wiślicy na rzecz klasztoru łysogórskiego. Być może donacja ta nie doszła do skutku i słuszna jest hipoteza Marii Kowalczykówny o przynależności, choć krótkotrwałej, kodeksu do księgozbioru wiślickiego.

Inny rękopis Jakuba z Wiślicy znajduje się w Bibliotece Czartoryskich (sygn. 1444)⁴⁶. Jest to książka formatu 22x14,5 cm, licząca 602 strony. Kodeks ten składa się z dwóch części. Część pierwsza (s. 1-312) obejmuje m.in. *Repertorium iuris*, przepisane w 1429 r. przez Jakuba, prebendarza kaplicy św. Katarzyny i Marii Magdaleny na zamku mniejszym we Lwowie i *Vocabularium iuris canonici*. Część druga zawiera głównie statuty Mikołaja Trąby, przepisane we Lwowie w 1430 r. przez Marcina z Domaniowic oraz pomniejsze dzieła, m.in. Statuty diecezjalne Zbigniewa Oleśnickiego z 1436 r. Rękopis ten, jak stwierdzili autorzy opisu, powstał we Lwowie, skąd jeszcze w XV wieku przeszedł na własność kolegiaty wiślickiej. Potwierdzają to notki proveniencyjne umieszczone na s. 1: na górnym marginesie – *Istud volumen est domini Jacobi de Wyslicia, quod testamentaliter assignat ecclesie hec Wysliciensi collegiate, oretur pro eo*; u dołu strony pod tekstem – *Ex Bibliotheca Rr. Vicar. Wislicien. regestus d. 3 Augusti 1678*. Na s. 13 znajduje się wpisana na marginesie grzbietowym w poprzek znana już notka *Liber Jacobi viceprepositi Vislic*. Rękopis ten oprawiony jest w deski obciągnięte czerwoną skórą, miał 5 guzów, z których zachowały się 4, oraz pierwotnie dwie klamry (zachowała się jedna). Na grzbiecie znajduje się naklejona kartka z napisem *Repertorium iuris*. Na górnym brzegu książki umieszczono napis o tej samej treści i nr 178. Rękopis ten jest identyczny z książką wymienioną w inwentarzu z 1480 r. (nr 15)⁴⁷.

Warto w tym miejscu zebrać informacje biograficzne o Jakubie z Wiślicy, uzyskane na podstawie analizy rękopisów. Trzeba zaznaczyć, że nie udało się

⁴⁵ *Album studiosorum*, I, s. 30; *Catalogus BJ*, t. 1, s. 196.

⁴⁶ Informację o rękopisie podała M. Kowalczykówna, por. *Catalogus BJ*, t. 1, s. 196; Potkowski, *Książka rękopiśmienna*, s. 208, przyp. 431. Opis rękopisu w: J. Korzeniowski, S. Kutrzeba, *Catalogus codicum manu scriptorum Musei principum Czartoryski*, t. 2, Cracoviae 1908-1913, s. 210-211; J. Fijałek, A. Vetulani, *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, Kraków 1915-1920-1951, (PAU. Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego w Polsce, nr 4), s. 44-49.

⁴⁷ *Item repertorium iuris et statuta provincialia ad parvum modum et alia iura in eodem continentia, rubea cute coopertum*.

odnaleźć wzmianek o nim w innych źródłach, jak choćby w XVI-wiecznym kopiarzu kolegiaty czy w źródłach aktowych. Jakub był pochodzenia mieszczańskiego. W 1401 r. był uczniem szkoły, prawdopodobnie kolegiackiej w Sandomierzu, gdzie przepisał dzieła Augustyna (rps Lat.Q.ch. I 16)⁴⁸. Później, w 1411 r. jako *Jacobus Nicolai Perczhincz de Vislicia* immatrykulował się w Akademii Krakowskiej (*Album studiosorum*). Nie wiadomo, czy w 1429 r. był prebendarzem kaplicy św. Katarzyny i Marii Magdaleny na zamku mniejszym we Lwowie, gdzie skopiował *Repertorium iuris* (BCzart. 1444). W 1419 r. wymieniony jest Jakub *presbiter* katedry lwowskiej, tożsamy być może z prebendarzem kaplicy zamkowej wzmiankowanym w 1421 r.⁴⁹ Brak jednak bliższych informacji na temat kapłana lwowskiego (określenie pochodzenia!), co więcej, wymienione godności były wyższe od zajmowanych przez Jakuba z Wiślicy. Odrzuciłbym więc możliwe utożsamienie duchownego lwowskiego i Jakuba z Wiślicy. W bliżej nieokreślonym czasie Jakub uzyskał godność plebana w Jemielnie (Lat.F.ch. I 157 – kartka Gołębiewskiego). Z tym tytułem pojawia się on w przepisanej w 1444 r. czwartej księdze Sentencji (Lat.F.ch. XVII 18). Jemielno – obecnie Imielno, to miejscowość oddalona o około 12 km od Jędrzejowa w kierunku Pińczowa i około 30 km od Wiślicy⁵⁰. W średniowieczu była to własność szlachecka. Murowany kościół parafialny pod wezwaniem NMP i św. Mikołaja pochodzi z I połowy XIII w.⁵¹ Pleban w Jemielnie o imieniu Jakub poświęcony jest w 1439 r.⁵² oraz 4 stycznia 1452 r.⁵³ Nie wiadomo jednak, czy był to nasz Jakub z Wiślicy. Leszek Poniewozik identyfikował plebana z Imielna z osobą kanonika wiślickiego w latach 1439-1463 – Jakuba, syna Ninogniewa z Jakubowa⁵⁴. Nie wiadomo również, kiedy Jakub z Wiślicy uzyskał stanowisko wikariusza prepozyta wiślickiego (*viceprepositus*). Tym tytułem określał się sam, podpisując książki (BJ 188, BN III 8050, BCzart 1444). Swoją księgozbiór ofiarował w testamencie kolegiacie wiślickiej (BCzart 1444), aczkolwiek możliwe jest, że część mogła być legowana do innych instytucji kościelnych (BJ 188). Nie jest znana data jego śmierci. Nastąpiło to

⁴⁸ Poza tą informacją, znajdującą się w kolofonie, nie ma innej wzmianki o Jakubie – uczniu szkoły kolegiackiej w Sandomierzu. O szkole sandomierskiej w XV w. por. F. Kiryk, *Z dziejów szkolnictwa sandomierskiego w XV wieku*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 6, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1994, s. 198-205.

⁴⁹ Por. AGZ t. IV, nr XLII, t. 2, nr 40; T. M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386-1434)*, t. 1, Wrocław 1983, s. 251, 254-255.

⁵⁰ Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 3, Warszawa 1882, s. 276; *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, oprac. J. Kurtyka, J. Leberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, red. A. Gąsiorowski, cz. 2, z. 2, Wrocław-Łódź 1989, s. 298-300.

⁵¹ Zob. Z. Świechowski, *Architektura romańska w Polsce*, Warszawa 2000, s. 75-76.

⁵² *Słownik hist.-geogr. woj. krakowskiego*, s. 300.

⁵³ *Cracovia artificum. Supplementa. Teksty źródłowe do dziejów kultury i sztuki z archiwaliów kurialnych i kapitulnych w Krakowie 1451-1460*, oprac. B. Przybyszewski, Kraków 2001, nr 44. s. 42.

⁵⁴ L. Poniewozik, *Pralaci i kanonicy*, s. 144, nr 33.

jednak przed 1467 r., kiedy jako wiceprepozyt wiślicki wystąpił Gallus z War-ty⁵⁵.

Jakub z Wiślicy dbał o swoje książki i zabezpieczenie przed możliwymi kradzieżami. Poza notką własnościową zamieszczaną na początku kodeksu (jakkolwiek możliwe, że notka była zapisana po śmierci Jakuba przez egzekutorów testamentu), wpisywał dodatkową po kilku pierwszych kartach (np. rps. Lat.F.ch. I 56, BJ 188, BCzart 1444, BN III 8050). Można na tej podstawie wyodrębnić w sumie pięć rękopisów należących do niego oraz dwa, w których przepisywał teksty, a być może był również ich właścicielem. Kodeksy te w większości trafiły po jego śmierci do kolegiaty wiślickiej, wzbogacając jej księgozbiór.

Pozostaje kolejna kwestia: czy nie przetrwały inne rękopisy średniowieczne, które mogły w przeszłości należeć do kolegiaty wiślickiej. Jak można zauważyć na podstawie lektury zamieszczonych wyżej opisów rękopisów, cechą wyróżniającą jest zapis znajdujący się na początkowych kartach kodeksów, dokonany w 1648 lub 1678 r., informujący o wpisaniu książki do katalogu biblioteki wikariuszy wiślickich. Być może właśnie wtedy dodano również napisy na górnych brzegach z numerami (jak np. w rękopisach BN). Katalog ten nie został odnaleziony, nie wiadomo również, czy w ogóle się zachował. A zatem należy szukać rękopisów o wskazanych cechach. Dotychczas odnalazłem następujące rękopisy, o których wiadomo, że w 1678 r. były w posiadaniu wikariuszy: rękopis o sygnaturze petersburskiej Lat.F. I 362 z drugiej połowy XV w. (1480-1481)⁵⁶. Notkę z XVIII w.: *Ex libris RP. Vicarii Visliciensis* [sic!] zawierał rękopis o sygn. petersburskiej Lat.Q. I. vel. 105 m.in. z kazaniem Peregryna z Opola oraz statutami synodalnymi biskupa krakowskiego Nankera z 1320 r.⁵⁷ Do biblioteki wiślickiej być może zaliczyć należy również rękopis o sygn. petersburskiej Lat. Q. I. vel. 149 zawierający brewiarz oraz *Spominki wiślickie* pisane w początku XV w.⁵⁸ Pewne światło na losy rękopisów kolegiaty wiślickiej rzuca również historia kodeksu z Kroniką Wincentego Kadłubka opatrzoną komentarzem Jana Dąbrówki⁵⁹. Rękopis ten, oznaczony na s. 3 notką *Ex bibliotheca RR. Vicariorum Visliciensium regestus 23 Augusti 1678*, z Wiślicy, w początkach XIX w. trafił do zbiorów poryckich Tadeusza Czackiego. Następnie znalazł się w bibliotece puławskiej, a w 1873 r. ostatecznie w Bibliotece książąt Czartoryskich w Krakowie (BCzart. 1312).

⁵⁵ LB. I, s. 429.

⁵⁶ J. Korzeniowski, *Zapiski*, nr 29, s. 27-28 (zawiera Kazania i dzieło Pawła Włodkowica w sprawach polsko-krzyżackich w tym odpowiedź na satyrę Falkenberga).

⁵⁷ Korzeniowski, *Zapiski*, nr 35, s. 31-32.

⁵⁸ *Spominki* zostały wydane przez Augusta Bielowskiego w: MPH, t. 3, s. 124-126. Por. Korzeniowski, *Zapiski*, nr 36, s. 32-33.

⁵⁹ Zob. M. Zwiercan, *Komentarz Jana z Dąbrówki do kroniki mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, Wrocław 1969, s. 28-30, A. Bielowski, MPH, t. 2, s. 214-215, S. Kutrzeba, *Catalogus*, t. 2, s. 167, J. Wiesiołowski, *Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV-XV w.*, Wrocław 1967, s. 75-76.

Podsumowanie

Inwentarz z 1480 r. obejmuje księgozbiór odrębny, należący w rzeczywistości do kolegium wikariuszy. Głównym przeznaczeniem ksiąg było, jak można mniemać, przygotowanie do wszechstronnej pracy duszpasterskiej – od kaznodziejstwa do prawa kościelnego⁶⁰. Nie był to jednak księgozbiór szczególnie pomocny w nauczaniu w szkole kolegiackiej, jakkolwiek mógł być wykorzystywany przez nauczyciela. Z tego księgozbioru kopiowano również teksty, z przeznaczeniem na sprzedaż. Jeden z rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej (BJ 1659) zawiera dzieło Simona de Cassia, *Secunda pars vitae christianae* przepisane w 1433 r. w kościele NMP w Wiślicy. Tekst ten przepisał Marcin, bakałarz Akademii Krakowskiej i wikariusz kolegiaty wiślickiej, a następnie sprzedał kodeks za 4 grzywny późniejszemu profesorowi krakowskiemu Piotrowi ze Żwanowa⁶¹. Co ciekawe, w inwentarzu wiślickim nie ma wzmianki o traktacie Szymona de Cassia.

Tym samym mamy dwa odrębne księgozbiory kolegiaty – kościelny, znajdujący się w zakrystii lub skarbcu – obejmujący księgi liturgiczne oraz drugi – należący do wikariuszy. Z podobną sytuacją spotkać się można w przypadku innych kapituł, nie tylko kolegiackich⁶². Odrębną kwestią jest pytanie o lokalizację biblioteki przed zbudowaniem domu Długosza. Nie mamy bowiem żadnych źródeł odnoszących się do biblioteki przed 1460 r. Możliwe jednak, że była ona umieszczona w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła lub w samym kościele⁶³.

Kolejna kwestia to proveniencja książek z księgozbioru wiślickiego. Nie mamy żadnych informacji o ewentualnych zakupach, dokonywanych przez wikariuszy na rzecz biblioteki. Należy założyć, że księgozbiór tej instytucji kościelnej powiększał się w sposób typowy, czyli przez dary i legaty ludzi kościoła i świeckich związanych z tą instytucją. Tak na przykład Elias z Wąwolnicy – profesor teologii Akademii Krakowskiej, dziekan kolegiaty sandomierskiej ofiarował swój księgozbiór kolegiacie sandomierskiej (1411), zaś biskup krakowski Tomasz Strzemiński – legował księgozbiór Uniwersytetowi Krakowskiemu oraz kapitu-

⁶⁰ Na kaznodziejski charakter księgozbioru wiślickiego należącego do kolegium wikariuszy wskazywał J. Wolny, jednak nie precyzując podstaw tego twierdzenia – zob. J. Wolny, *Kaznodziejstwo*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1, Lublin 1974, s. 300.

⁶¹ Opis rękopisu: W. Wisłocki, *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1877-1881 s. 400. O bibliotece Piotra ze Żwanowa – J. Zathay, *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 1, s. 103; W. Szelińska, *Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI wieku*, Wrocław 1966 (Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, tom 33), s. 83-88.

⁶² Np. w XIV-wiecznym rękopisie z Biblioteki Kapitułnej w Sandomierzu (sygn. 25/ dawna 112) zawierającym Mikołaja z Liry *Postilla super Evangelia* znajduje się nota o legacie Mikołaja wicedziekana kolegiaty sandomierskiej dla wikariuszy: *Iste liber N. Lyra donatus per Nicolaum olim vicedecanum vicariorum Ecclesiae Collegiatae Sanctae Mariae Sandomiriensi vicariis ecclesiae Sandomiriensis comparatur pro IIII marcis latorum grossorum monetae Pragensis, oretur pro eo*. Por. W. Wójcik, *Rękopisy biblioteki kapitułnej w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 36 (1978) s. 91.

⁶³ Tak np. w katedrze krakowskiej, biblioteka wikariuszy znajdowała się w kaplicy św. Jana Chrzyciela – zob. P. David, *Biblioteka wikariuszów w katedrze krakowskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 5 (1931) s. 137-148.

łom krakowskiej i gnieźnieńskiej. W przypadku Wiślicy można dostrzec taką praktykę na przykładzie Jakuba z Wiślicy. Ofiarował on kolegium wikariuszy kilka rękopisów. Nie wiadomo jednak nic o pozostałych kodeksach. W XV wieku należały one do kanoników wiślickich, profesorów Akademii Krakowskiej (Mikołaj Spycimir), czy jednak dostały się do księgozbioru drogą legatu?

Na wiele pytań nie można dać właściwej odpowiedzi. Czy można założyć, że księgozbiór wiślicki był typowy dla bibliotek kolegiackich? Nie znamy średniowiecznych zbiorów bibliotecznych kolegiat polskich. Jednak można postawić ostrożną hipotezę, że swoimi rozmiarami i charakterem zasób wiślicki nie odbiegał w sposób znaczący od innych bibliotek kolegiackich Królestwa Polskiego.

*Catalogus librorum comunitatis vicariorum
ecclesiae collegiatae Wisliciensis
anno Domini 1599 descriptus*

Zamieszczony poniżej inwentarz, znajdujący się w kopiarzu kolegiaty wiślickiej Alberta Chotelskiego (k. 177v-178r, 179r) obejmuje tu tylko książki rękopiśmienne. Pod poszczególną pozycją znajduje się możliwy odpowiednik z inwentarza z 1480 r. oraz sygnatury zidentyfikowanych rękopisów.

[...]

[k.177v]

Libri in folio scripti:

[1.] *Biblia in pergameno scripta duas partes.*

Inwentarz z 1480 r.: [19.] *Item vetus testamentum in pergameno ad magnum modum cum minoribus prophetis optime dispositum.* [20.] *Item novum testamentum cum quatuor libris maiorum prophetarum in pergameno ad magnum modum solempniter dispositum et comparatum.*

(Czy rps BN V 8047 ?)

[2.] *Missale in pergameno scriptum.*

[3.] *Breuiarium Cracoviense in pergameno scriptum.*

[4.] *Sermones Thesauri scripti.*

Możliwe następujące odpowiedniki w inwentarzu z 1480 r.: [8.] *Item liber sermonum de sanctis ad secundam fracturam alba cute coopertus;* [17.] *Item sermones super ewangelia dominicalia et alie multe materie in uno volumine continentur, cum fibulis et cute grisea cooperti;* [18.] *Item sermones de adventu et introductiones ex ewangeliis;* [22.] *Item sermones dominicales et de sanctis similiter in uno volumine ad magnum modum cum septem fibulis, cute nigra circumdati;* [27.] *Item notata super genezim et solennis postilla de sanctis ad magnum modum cum fibulis et cute scroffina cooperta. Item sermo Pisani;* [30.] *Item Scottus de septem plateis; item sermones dominicales et errores hereticorum pauperum de Lugduno et kathariorum et Paterinorum in uno volumine ad magnum modum alba cute circumdatus;* [32.] *Item summa de redempcione animarum patrum sanctorum et sermones de sanctis, liber ad*

magnum modum in rubea cute cum fibulis omnibus; [34.] Item sermones dominicales et statuta provincialia et quatuor articuli contra Hussitas de Basiliensi concilio, liber ad magnum modum cute alba superductus cum omnibus fibulis.

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 122 – *Postilla seu sermones*, Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 482: *Sermones*; Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 484: *Sermones*, Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 362: *Sermones i dzieła Włodkowica*; Rps BJ 188 ?).

[5.] *Item Sermones scripti.*

Zob. wyżej poz. 4.

[6.] *Postilla studencium scripta.*

Czy inwentarz z 1480 r.: [28.] *Item postilla Conradi Walteuser super ewangelia dominicalia et liber de angelis in uno volumine ad magnum modum cute alba superducto*; lub też: [31.] *Item postilla solempnis de tempore Conradi Prage comparata et liber de conflictu viciorum et virtutum ad magnum modum, antiqua cute cooperta sine fibulis.*

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch.I 185).

[7.] *Luciani opus scriptum.*

Inwentarz z 1480 r.: [24.] *Item Lucianus et textus Iohannis super epistolas ac Malachie prophete cum gloza et in toto ad magnum modum cum fibulis in alba cute.*

(Rps BN III 8050.)

[8.] *Nouum Testamentum scriptum.*

[9.] *Alterum Nouum Testamentum scriptum.*

[10.] *Raimundi sermones dominicales scriptum.*

Inwentarz z 1480 r.: [33.] *Item Raymundus solempnis et sermones de sanctis ad magnum modum in rubea cute et habet fibulas.*

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 171)

[11.] *Egidius de regimine principum scriptum.*

Inwentarz z 1480 r.: [35.] *Item codices de regimine principum; item Anselmus de mensuracione crucis; item liber sentenciarum et summa de sacramentis alias excerpta decretalium; item flores Helminandi et quartus sentenciarum, unum volumen ad magnum modum, habentes fibulas et cute rubea circumdati.*

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. XVII 18 zaczyna się od: De regimine principum)

[12.] *Item postilla dominicalium scriptum.*

Zob. wyżej poz. 4.

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 248: *Ewangelia quadragesimalia per modum Postillae* ?)

[k. 178r]

[13.] *Dictionarius Mauricii scriptum.*

(BN III 8048)

[14.] *Quadragesimale scriptum.*

Zob. wyżej poz. 4.

[15.] *Sermones scripti.*

Zob. wyżej poz. 4.

[16.] *Chronica Polonorum scriptum.*

(Bibl. Czart. 1312?).

[17.] *Sermones dominicales scriptum.*

Czy inwentarz z 1480 r.: [2.] *Item liber ad magnum modum sermones dominicales in se continens et cute scrofina circumdatus.*

[18.] *Liber scripturarum super Epistolas beati Pauli scriptum.*

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 477: *Super epistolas Pauli sermones*)

[19.] *Isidorus de summo bono scriptum.*

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 430 zaczyna się od: *De summo bono*)

[20.] *Summa virtutis scriptum.*

Inwentarz z 1480 r.: [11.] *Item summa virtutis magistri Vilhelmi archiepiscopi Lugdunensis alba cute cooperta cum fibulis.*

[21.] *Explicatio Psalmorum scriptum.*

Inwentarz z 1480 r.: [3.] *Item liber expositionem Lire super psalterium continens, rubea cute circumdatus.*

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 387: *Commentarius in psalmos* ?)

[22.] *Liber de Missa scriptum.*

[23.] *Sermones dominicales scriptum.*

Zob. wyżej poz. 4.

[24.] *Postilla magistri Mathie scriptum.*

Inwentarz z 1480 r.: [5.] *Item postilla epistolarum magistri Henrici de Legnicz ad magnum modum in nigra cute.*

(Rps. sygn. petersburska Lat.F.ch.I 52 ?)

[25.] *Cantica canticorum scriptum.*

Czy inwentarz z 1480 r.: [23.] *Item Orosius super cantica canticorum cum omnibus fibulis ad magnum modum in rubea cute.*

[...]

[k. 179r]

Libri in quarto scripti

[26.] *Chronica Polonorum magistri Mathiae de Cobelino* [sic!]

(Bibl. Czart. 1312?).

[27.] *Isidorus de summo bono.*

Inwentarz z 1480 r.: [12.] *Item Isidorus de summo bono ad parvum modum.*

(Rps sygn. petersburska Lat.Q.ch. I 16: *De summo bono*)

[28.] *Biblia in pargameno.*

[29.] *Legenda in pargameno.*

[30.] *Boetius.*

[31.] *Sermones de sanctis.*

Czy inwentarz z 1480 r.: [13.] *Item liber sermonum de sanctis ad parvum modum alba cute coopertus, cum omnibus clausulis noviter dispositus.*

[32.] *De doctrina liber.*

Czy inwentarz z 1480 r.: [9.] *Item prologus in libros de doctrina cordis cum aliis materiis valentibus ad parvum modum sine fibulis.*

[33.] *Item sermones scripti.*

Zob. wyżej poz. 4 (z wyjątkiem książek określonych jako *ad magnum modum*).

[34.] *Mystica gesta Rom[anorum? lub Domini].*

(Rps sygn. petersburska Lat.Q.ch. XVII 141 zaczyna się od: *Gesta Romanorum*)

[35.] *Prologus de speculo sapientiae.*

[36.] *Repertorium iuris.*

Czy inwentarz z 1480 r.: [15.] *Item repertorium iuris et statuta provincialia ad parvum modum et alia iura in eodem continentia, rubea cute coopertum.*

(Kraków, Bibl. Czart. 1444)

Rękopisy średniowieczne z 1480 r., niewymienione w spisie książek z 1599 r.:

1. *Inprimis excerpta catholiconis ad magnum modum, [liber] cute rubea superductus cum decem fibulis et catena.*

4. *Item liber Thome de vita Christi et dictionarius et Augustinus de vita christiana*

6. *Item pharetra contra Iudeos et dicta salutis ad magnum modum.*

7. *Item postilla Parisiensis super ewangelia ad magnum modum in nigra cute sine fibulis.*

(Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 56)

10. *Item liber miraculorum divinatorum ad magnum modum in rubea cute cum fibulis.*

14. *Item rationale divinatorum officiorum et biblia compendiosa ad parvum modum cum fibulis.* (Rps sygn. petersburska Lat.F.ch. I 89).

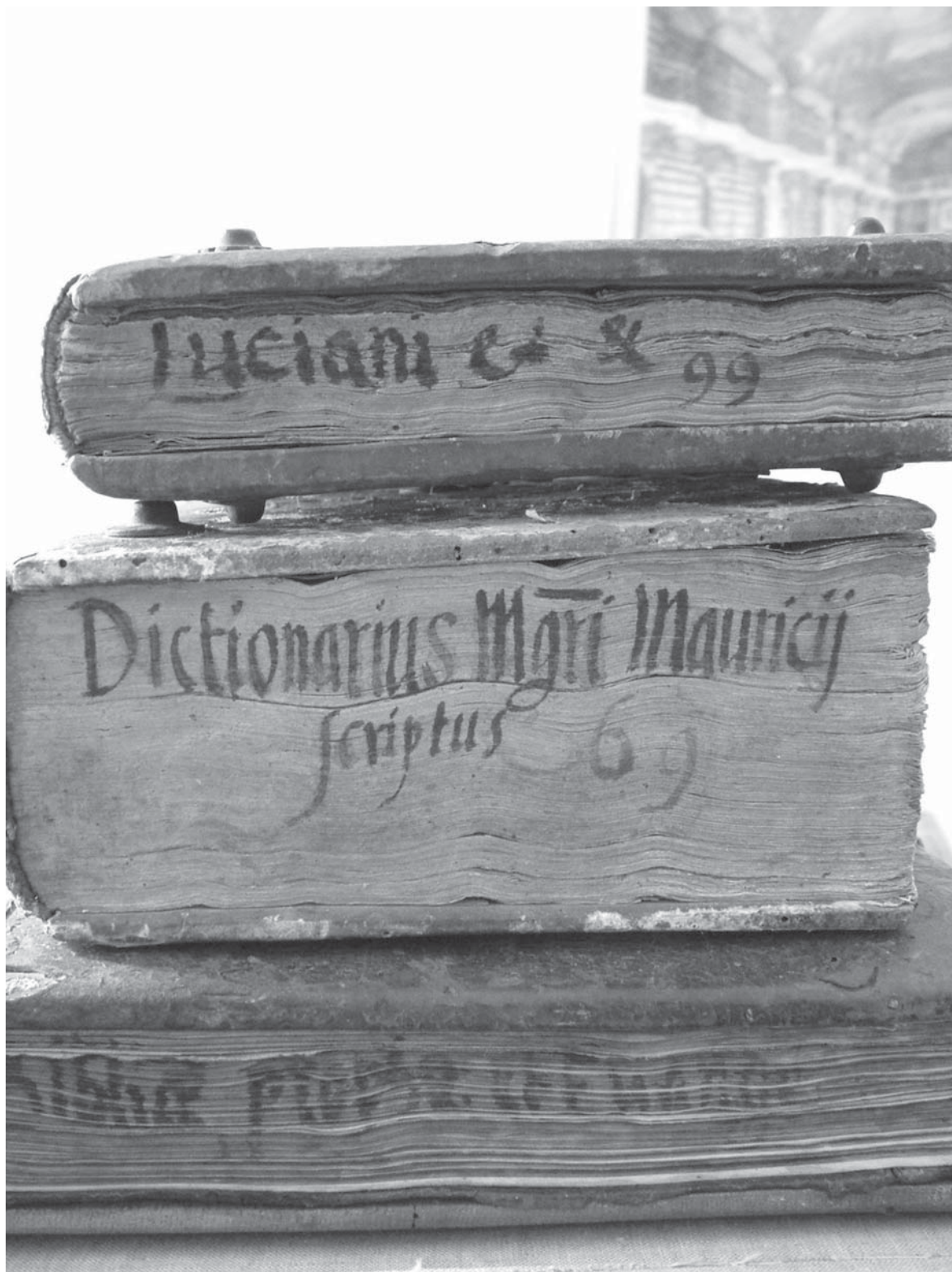
16. *Item horolegium divine sapiencie et speculum anime, liber in uno volumine cum omnibus fibulis et rubea cute circumdatus.*

21. *Item libri varii beati Augustini et thalmuth contra Iudeos in uno volumine ad magnum modum.*

25. *Item rusticanus alias omelie de diversis aut commune sanctorum et alia perutilia in uno volumine ad magnum modum sine fibulis.*

26. *Item statuta provincialia et processus iuris et alia plura ad magnum modum in alba cute.*

29. *Item biblia in papiro satis debite disposita ad magnum modum cum fibulis et alia in pergameno pulcre scripture ad secundam fracturam.*

Fotografia 1. Rękopisy Biblioteki Narodowej – notki na górnych brzegach bloków.

DIE MITTELALTERLICHEN MANUSKRIPTE DER STIFTSKIRCHE WIŚLICA IM LICHT DER INVENTARVERZEICHNISSE

Zusammenfassung

Die mittelalterliche Bibliothek der Stiftskirche von Wiślica ist aus der von W. Kętrzyński in „Monumenta Poloniae Historica“ veröffentlichten Edition dreier Bibliotheksinventarverzeichnisse bekannt. Unbekannt geblieben sind dagegen die Geschehnisse der Bibliothek in späterer Zeit sowie der Erhaltungszustand der Handschriften. Den Ausgangspunkt bildeten drei Manuskripte, die sich im Mittelalter in der Bibliothek der Stiftskirche in Wiślica befanden und gegenwärtig in der Nationalbibliothek aufbewahrt werden. Die kodikologische Analyse der Handschriften, vor allem einer von ihnen, die dem Vizepräpositen der Stiftskirche Jakub von Wiślica gehörte, ermöglichte dem Autor eine teilweise Rekonstruktion dieser Bibliothek. Die weitere Suche nach anderen Jakub von Wiślica gehörenden Handschriften lieferte Informationen über andere erhaltene und nichterhaltene Manuskripte. Außerdem wurde versucht, den Erhaltungszustand der Bücher aus der Bibliothek der Stiftskirche zu präsentieren. Dazu wurden die unveröffentlichten Aufzeichnungen von Maria Hornowska herangezogen, die sich vor dem 2. Weltkrieg mit der Beschreibung mittelalterlicher Handschriften aus der Nationalbibliothek befasste. Da die Codizes infolge der Kriegshandlungen zerstört wurden, stellen diese Materialien in Form knapper Beschreibungen oft die einzige Information über die mittelalterlichen Bibliotheken einiger kirchlicher Institutionen in Polen dar. Im Anhang befindet sich das Inventarverzeichnis handschriftlicher Bücher von 1599 aus dem Kopierbuch von Wojciech Chotelski, das in der Seminarbibliothek in Kielce aufbewahrt wird.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich